

TÓTHI SÁNDOR ILÁSZLÓ*

Adalékok a faipar kultúrtörténetéhez

BEVEZETÉS

Ankétunk céljai között szerepelt az iskolán kívüli megismertetés, valamint a közvélemény kérdése. Könnyen belátható, hogy a képző- és iparművészeti alkotások sokszor könnyebben emészthetők a közvélemény számára, mint a tudományos és szakmai ismeretek. Egykori általános iskolás olvasókönyvből annyi ismeretet szereztem a faiparról, későbbi szakmámról, hogy ott „*őrlik a fát, etetik vele a gépeket*”. Jóval később jöttem rá, hogy a megfogalmazás eléggé félrevezető volt, bár ez a mondat a mai napig bennem él.

Nézzünk most példákat arra, hogy milyen nyomokat hagyott a faipar az egyes művészetekben. Ismert, hogy a művészetet a tudománytól az különbözteti meg, hogy a tudományos ismeret, eredmény megismételhető, bizonyítható, míg a művészeti alkotás egyedi, ismétелhetetlen. Úgy vélem, hogy a sajátos látásmódot tükröző művészeti alkotás lehet a szakmatörténet fontos kultúrtörténeti emléke, sőt a korra is jellemző pillanatfelvételnként is felfogható. Még inkább igaz lehet ez a megállapítás iparművészeti alkotásra, amely lehet egyedi is, bár általában ismétlődő, iparilag sorozatban előállított termékről van szó.

A faipar, a fafeldolgozás történetéről hangzottak már el előadások ezen a fórumon. Volt szó a hajlított bútorokról, a Lingel Bútorgyár történetéről, a hazai gyufagyártásról. Ezek anyagából itt is meríteni fogok. De kezdjünk zeneirodalmi példával!

1. DAL, VERS

Ismert, hogy a soproni Erdőmérnöki Főiskolán, majd Egyetemen az I. világháború után a Selmezbányáról áttelepült egykori Bányászati és Erdészeti Akadémia hagyományait elevenen tartják, sőt, a diákrendezvényeket is az egykori forgatókönyv szerint rendezik. Számos diáknóta maradt fenn, amelyet a Sopront megjártak – bárhol legyenek is az országban vagy a világban – azonos hangnemben és szöveggel énekelnek.

Legismertebb talán a „*Szerencse fel, szerencse le, ilyen a bányász élete...*” kezdetű bányászhimnusz. Többen hallhatták, hallhatták az „*Erdész vagyok, csendes hazám erdő mélyében áll...*” erdész himnuszt.

* Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Vagyongazdálkodási Osztály, 1056 Budapest, Kossuth L. tér 11.

Ezek után 1971-ben megszületett a fás himnusz is, szerzője **Winkler András**, a soproni egyetem tanára, majd rektora, akinek egyébként több verseskötete is megjelent.

Idézet a fás himnusból:

*„A fát kidönti két karunk, zokogva hal sok ág
De két karunktól újra él tovább, tovább”*

majd néhány sor után így folytatódik:

„Bölcsőtől már elkísér egész életem át “

A faiparhoz kapcsolódik egy másik soproni nóta, a „*Szőke deszkaszál*”:

Ebből két sor idézet:

*„Hej víg legény a fás legény, hej én is az vagyok
Víg nóta közben gyártok ajtót, rácsos ablakot...”*

A zeneirodalom után nézzük a képzőművészeteket.

2. EMLÉKÉRMÉK, DÍJAKHOZ KAPCSOLÓDÓ ÉRMÉK

Emlékpénz kiadására szűkebb szakmában nem került sor, ellenben néhány olyan érmét tudok bemutatni, amelyek szakmai kitüntetéshez, szakmai kiállításához, vagy évfordulóhoz kapcsolódnak.

A faipar MTESZ tagszervezete, a Faipari Tudományos Egyesület (FATE) 1963 óta adja ki a „*Faipar fejlesztéséért*” emlékérmét, az élenjáró szakmai és társadalmi (egyesületi) munkáért. Az érem közepén az Egyesület emblémája látható. Ennek részei: a gyalu – a faművességet, az asztalosságot, a könyv – a tudományos ismereteket, míg a körző – a mérnöki munkát jelképezi.

Lugosi Armand (1924–1990) a soproni Egyetem egykori tanára, a szakma legtermékenyebb szakírója volt: 7 önálló könyve jelent meg és ő szerkesztette az 1976. évben kiadott (IV.) Faipari kézikönyvet is. A róla elnevezett díjat a FATE 1992 óta évente egy alkalommal adja ki a kiváló szakírói tevékenységért. Itt már az Egyesület némileg módosult emblémájával találkozhatunk: a gyalu helyett az egyszerűbben faragható körfűrész jelenik meg fogazott korong formájában.

A fa- és bútoripar több ízben szerepelt és szerepel a hazai és nemzetközi kiállításokon. Ennek emlékérméből mutatok be néhányat. A Budapesti Ipari Vásáron (1975) lehetett megvásárolni annak emlékérmét. Az 1976. évi OTTHON Kiállítás és az 1996. évi Országos Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kiállítás emlékérmét viszont a kiállítók kapták. A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége évente MTESZ Emlékérmeket és a MTESZ Díjhoz kapcsolódóan érmét adományoz. Utóbbiak sárgarézből készültek.

A soproni Alma Mater fennállásának 175. évfordulójára 1983-ban készült emlékérmé tartalmazza az erdészet, a faipar, a földmérés jelképeit és Sopron város emblémáját.

3. GYUFACÍMKE

A gyufa általános használata óta a dobozra ragasztott címke – dobozzal, majd önállóan is – gyűjtés tárgya lett. Először magát a gyufát, majd gyártóját reklámozta, majd a gyárak a változatosság, no meg a gyűjtők kedvéért tematikus gyufacímke sorozatokat jelentettek meg.

Ismert, hogy a robbanásmentes (foszfor nélküli) ún. biztonsági gyufa megjelenése a 19. század második felében segítette elő a gyufa használatát a háztartásokban.

A II. világháború előtti időkben már színes gyufacímkéket is nyomtattak és a Szegeden, Győrben, Budapesten gyártott dobozokra ragasztották. A „*Szikra gyufa*” ekkor vált általánosan ismertté. Érdeemes tudni, hogy a „*Szikra*” a gyufagyárak magyarországi csoportosulása volt. (1. ábra)

A gyufacímkek II. világháború utáni fejlődését mutatom be a következő ábrán. (2. ábra) Az 1950-es évek egyszerűbb nyomdatechnikájú, 2-3 színnyomású gyufacímkei után az igényesebb kivitelűek már tematikus sorozatot alkottak: üdülőhelyek, épületek jelentek meg többszín nyomással, s a legutóbbi századfordulón készített ún. „koronás” gyufa már élénk színeivel tűnt ki.

4. POSTABÉLYEGEK

Egyik legnépesebb gyűjtőtábora a bélyeggyűjtőknek volt, ill. van. A 3–6 cm² felületen megjelenő ábrázolás sajátos területe a képzőművészetnek. Nem mondok újat azzal, hogy a grafikus által előállított képet lekicsinyítve nyomdaiparilag sokszorosítják. A fák ábrázolása eléggé gyakori, de fakitermelés, feldolgozási szakmák és bútorok is előfordulnak a postabélyegeken. (3–4. ábra)

5. FESTMÉNY, RAJZ, METSZET, MOZAIK

Több eredeti festményről is tudunk, amelyeken egykori faüzemet örökítettek meg. Az egyik a Lenti Fűrészüzem (1922), a másik a Veszprémi Faipar Rt. (1896). Igen érdekes az Óbuda egykori látképét az 1880-as években megörökítő festmény a mai külső Váci útról nézve, ahol akkor fűrészüzem, falemezgyár, a Fűrész- és Lemezművek, ismertebb nevén FURLEM működött. Ezek a festmények, sajnos mára annyira besötétültek, hogy már majdnem élvezhetetlenek, vetítésre alkalmatlanok.

Művészeti alkotásnak is beillik a Kirchner cég 1910. évi faipari gépkatalógusa, amely bizonyára grafikus munkája volt. Ebből mutatok be egy jellegzetes faipari gépet, a keretfűrész, a gatter, ahol a lefelé járó keretben kifeszített fűrészlapok között áttolva a rönköt deszkát, pallót, más néven fűrészárut kapunk, szalagfűrész, amelynél a faanyag felvágását, felfűrészelését két keréken futó, végtelenített, fogazott acélszalag végzi. (5. ábra)

Egyes faipari műveleteket rajzon is megörökítettek. Ennek egyik példája az 1960-as évekből származik. Az említett Váci úti FURLEM-ben a furnérhámozás: a forgó rönkhöz hosszának megfelelő kést szorítanak, amely a rönk kerülete mentén vékony faréteget, (furnért) „hámoz le”. (6. ábra)

Számos üzemi épületről készült rajz, grafika. Ilyen a Barcsi parkettaüzem épülete, amely az 1970-es években készült el szalagparketta-gyártás céljára. (7. ábra)

Színes gyufafejekből két mozaikképről is tudunk. Az egyik a 19. századi Zarzetzky Gyufagyár képe volt, amely az 1867-es Párizsi Világkiállításon nagy sikert aratott (jelenlegi helye az Országos Műszaki Múzeum), a másik a Budafoki Gyufagyár látképe. Sajnálatos, hogy egyikről sincs képem.

6. ÉPÍTŐMŰVÉSZET

A szilikát alapú (kő, téglá) építészet mellett – erdős vidékeinken – fából építkeztek. Ősmagyar motívumokra érez rá **Makovecz Imre** épületeiben, építményeiben, iskolát is teremtve ezzel. Egyik igen eredeti alkotása a paksi katolikus templom. (8. ábra)

„A toronyból évszázados parasztelegancia árad. Gerendaszövedék mellkasára, szépen ívelt vállára spanyol palaköponyeg borul, süvegén csillag és holdkaréj” – írta róla **Fekete György**.

Az ugyancsak Makovecz alkotta siófoki evangélikus templomról írta **Szalay András**: *„Siófok központjából kifelé haladva a főúton egy süveges, szárnyas öregember arcot pillanthatunk meg. Az utcára merőleges fasor mögül néz kifelé. A süveges arc mögött subájának hegyes vállai. A süveges arc a templom tornya, a suba hegyes vállai a templomhajó két végén a hajó orrai.”* (9. ábra)

7. FAFARAGÁS

A fa feldolgozásának talán egyik legrégebbi módja, amely szinte egyidős az emberiséggel. A templomi szobrokat a legpuhább hársfából faragták, a fafaragó népművészek kedvelik a körte fáját, de faragnak bútort fenyőből, tölgyfából is. Már gépi faragásnak tekinthető az ősi megmunkálási mód, az esztergálás is.

Egy 19. századi faragott támlájú széket mutatok be: az erdélyi Torockóban készült és a Néprajzi Múzeumban található. (10. ábra)

Az eredetileg faipari mérnök, majd fafaragó, népművész, **Orisek Ferenc** számos köztéri szobrot készített. Pázmándi menyecskéje figyelemre méltó fafaragás. (11. ábra)

8. BÚTOR

A bútorokat a korra jellemző stílusjegyekkel, díszítésekkel egyedi darabként készítették az asztalosmesterek. Az iparosítással a szériaterméké váló használati tárgyak formai megjelenését már építésszek, iparművészek tervezik.

A hajlított bútorairól Magyarországon is ismertté vált **Thonet Michael** (1796–1871) által tervezett egyik legismertebb hajlított széktípus a 14-es volt, amelyből egyes források szerint már a II. világháború előtt 50 millió darabot készítettek. (12. ábra)

Hazai, (ma is élő) iparművész, **Király József** volt az 1970-es években a tervezője a „Tér” ülőbútor családnak a Szék és Kárpitosipari Vállalatnál. Érdemes felfigyelni arra a csomópontra, ahol a láb találkozik a reá merőleges vízszintes összekötővel: ez a lábvastagítás a formai különlegesség a bútorban. Ugyanakkor ez olyan anyagpazarlást jelentett, hogy a cég le is állt gyártásról. (13. ábra)

9. INTARZIA

Az olasz eredetű szó fa-, fém-, gyöngyház-, kő- és csontberakást jelent. A fa-, valójában furnérintarziát 0,7–0,8 mm-es különböző furnérból készítik, de létezik intarziaparketta is. A geometriai intarziamintákat a reneszánsztól kezdve alkalmazták a bútoroknál. Legismertebb a sakktábla. Az intarzia készítése során a különböző színű, fafajú furnérokat egymás mellé vágják, leragasztják. Az intarzia készülhet a faanyag természetes mintázatának, erezetének felhasználásával, avagy a képalkotó akaratának megfelelő módosításával, sőt még színezésével is. Az elsőre jó példa lehet **Törőcsik Jolán** „Álmodozás” c. kompozíciója, amelyen egy fekvő női alak jelenik meg a tájban. (14. ábra)

A vadászportréiről ismert **Keszthelyi Jenő** faipari mérnök sokféle, különböző fafajú, színű furnér összeválogatásával készítette **id. Lámfalussy Sándor** (1890–1975) portréját, aki faipart telepített az 1920-as években Zala megyébe. (15. ábra) A kép Lentiben, a Lámfalussy Sándorról elnevezett szakközépiskola falát díszíti. Fia, **Alexander Lamfalussy**, avagy magyarosan Lámfalussy Sándor, Belgiumban élő pénzügyi szakember, bankár is jól ismert – ő az egységes európai pénz, az Euro atyja.

ÖSSZEFOGLALÁS HELYETT

A faipar, vagy a fafeldolgozás tükröződése a művészi – a képzőművészeti, népművészeti, avagy iparművészeti alkotásokban – fontos szakmatörténeti emlékként jelenhet meg. Mint művészeti alkotás egyedi, sajátos látásmódot képvisel korának jegyeivel, ugyanakkor örök, s mint illusztráció jól járulhat hozzá egy szakma megismeréséhez, történetének bemutatásához.

Ebből a megfontolásból vállalkoztam előadásomban szakmatörténeti pillanatfelvételek bemutatására. Tettem ezt azért is, mivel globalizálódó világunkban egyre fontosabbá válik kultúránk, kultúrtörténeti, szakmatörténeti emlékeink megőrzése, tudatosítása.

FORRÁSOK

- Csermely Péter–Gergely Pál–Koltai Tibor* (1999): Kutatás és közlés a természettudományokban. Osiris kézikönyvek. Osiris Kiadó. Budapest, 26–29. old.
- Fekete György* (1991): Útközben. Sokadik találkozásom Makovecz Imrével. Magyar építőművészet 4. sz.: 8–12. old.
- Szalay András* (1991): A siófoki evangélikus templom. Magyar építőművészet 4. sz., 13–16. old.
- Tóth Sándor* (1999): A fafeldolgozás 1945 előtt. Fejezetek a fa-bútoripar és asztaloság történetéből Magyarországon a kezdetektől 1945-ig. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. Budapest.
- Tóth Sándor* (2001): A fafeldolgozás 1945 után. Fejezetek a fa-bútoripar történetéből 1945-től az ezredfordulóig Magyarországon. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. Budapest.

1. ábra: Gyufacímkek (1915–1942)

2. ábra: Gyufacímkek (1950–2000)

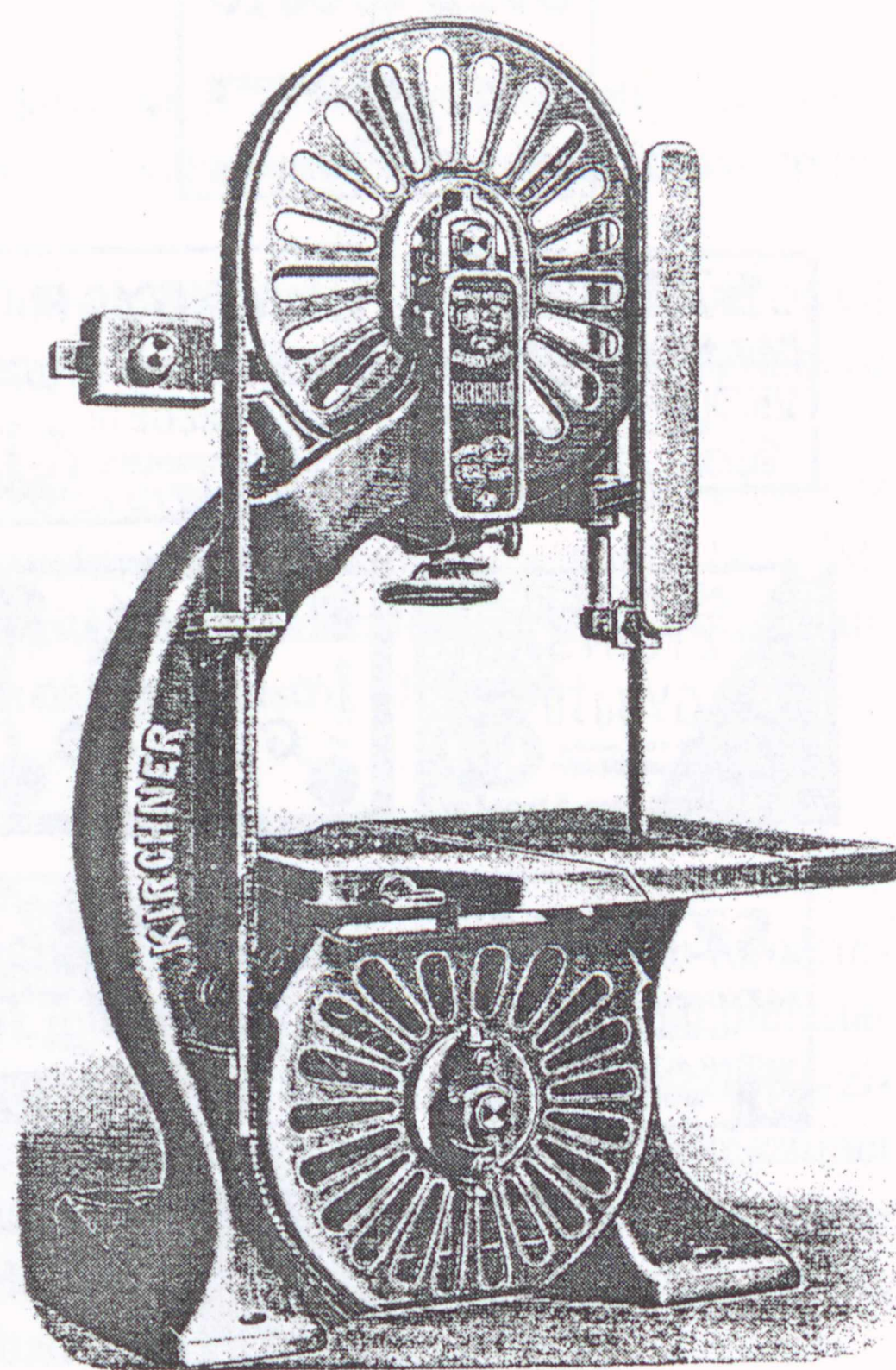

3. ábra: A fa kitermelése és feldolgozása postabélyegeken

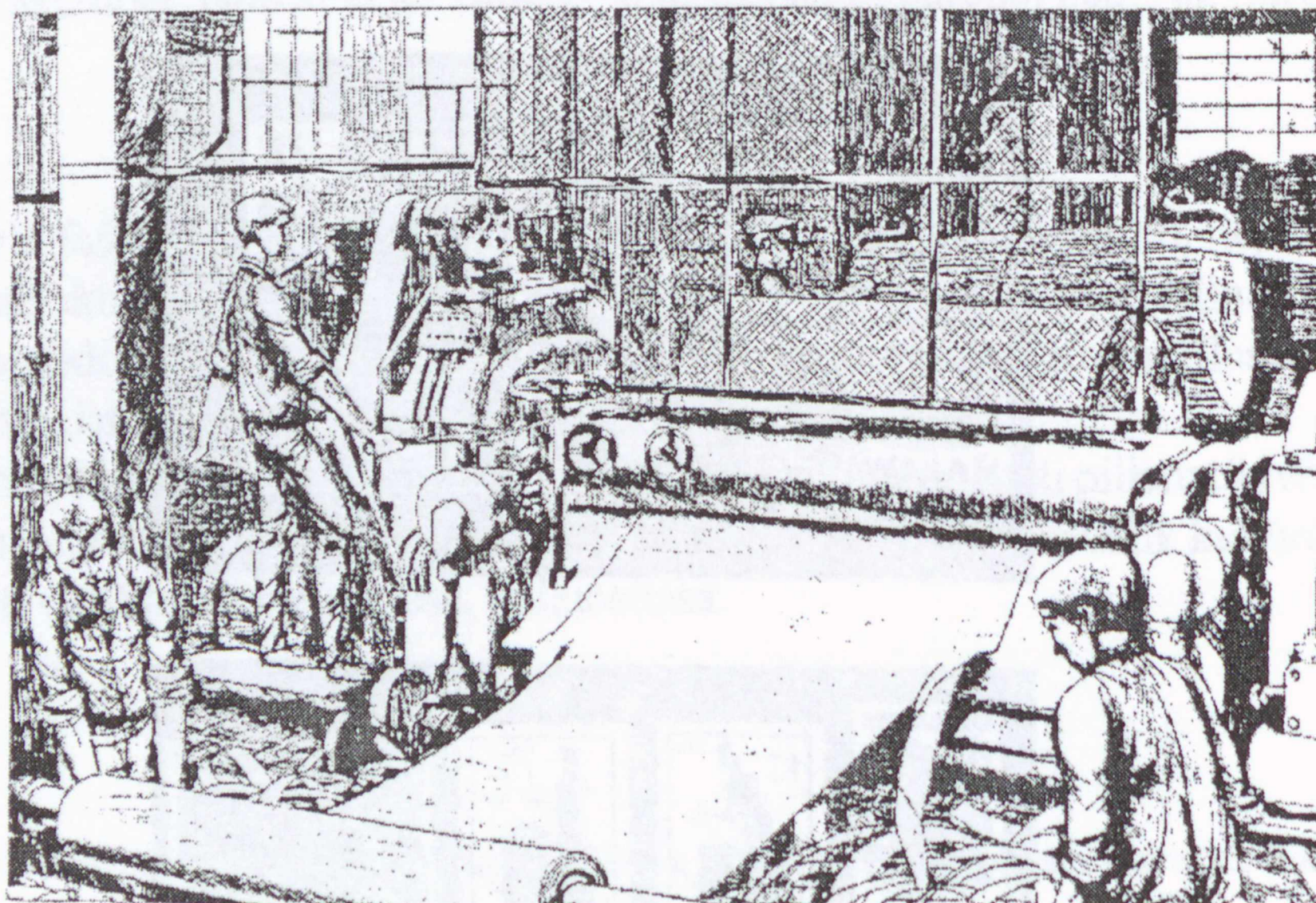

4. ábra: Fák, fakitermelés és feldolgozás, az Iparművészeti Múzeum ülőbútorai bélyegen

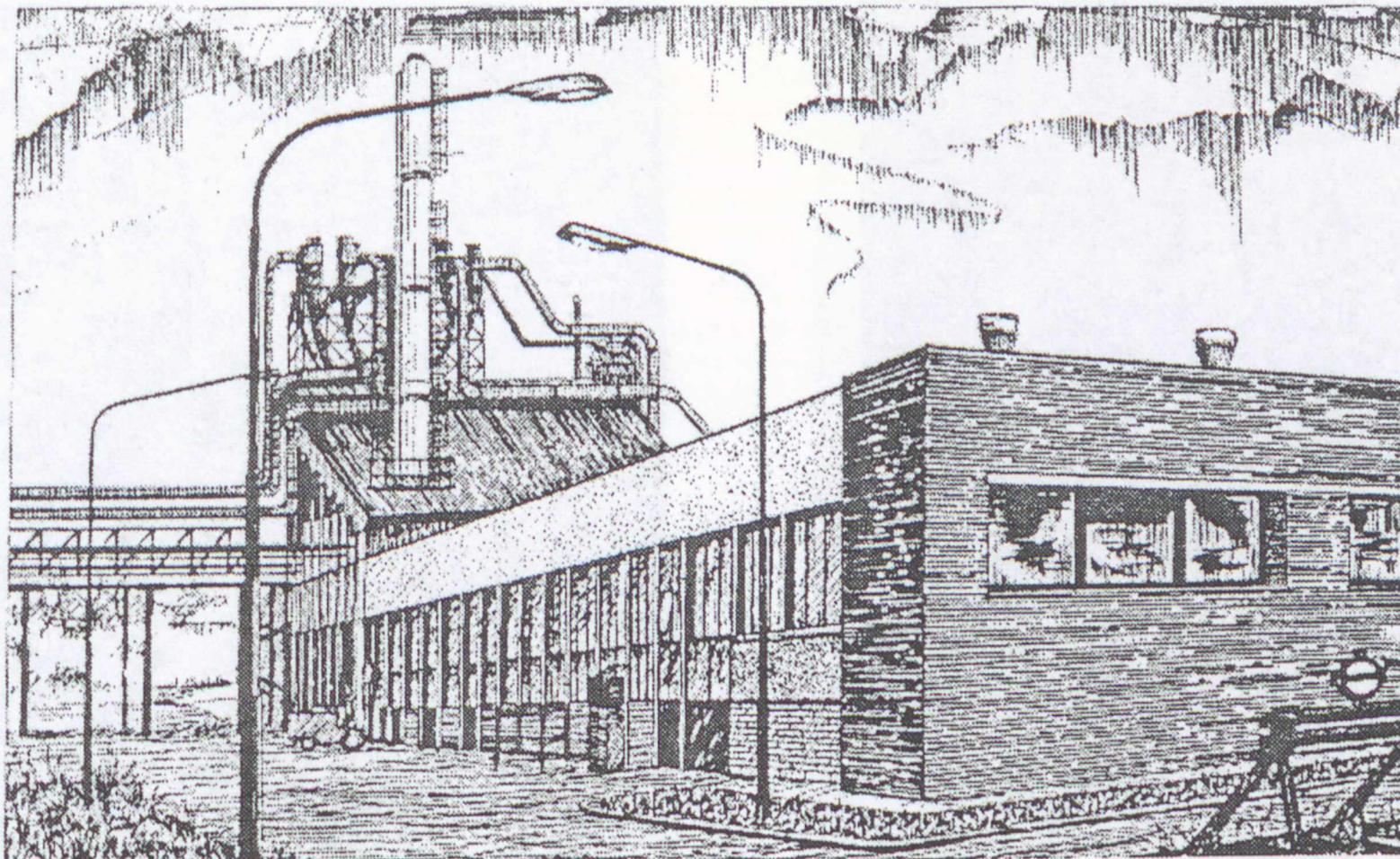
Ansicht der H.N.A.C. Bandsäge.

5. ábra: Szalagfűrészgép (Kirchner katalógus 1910)

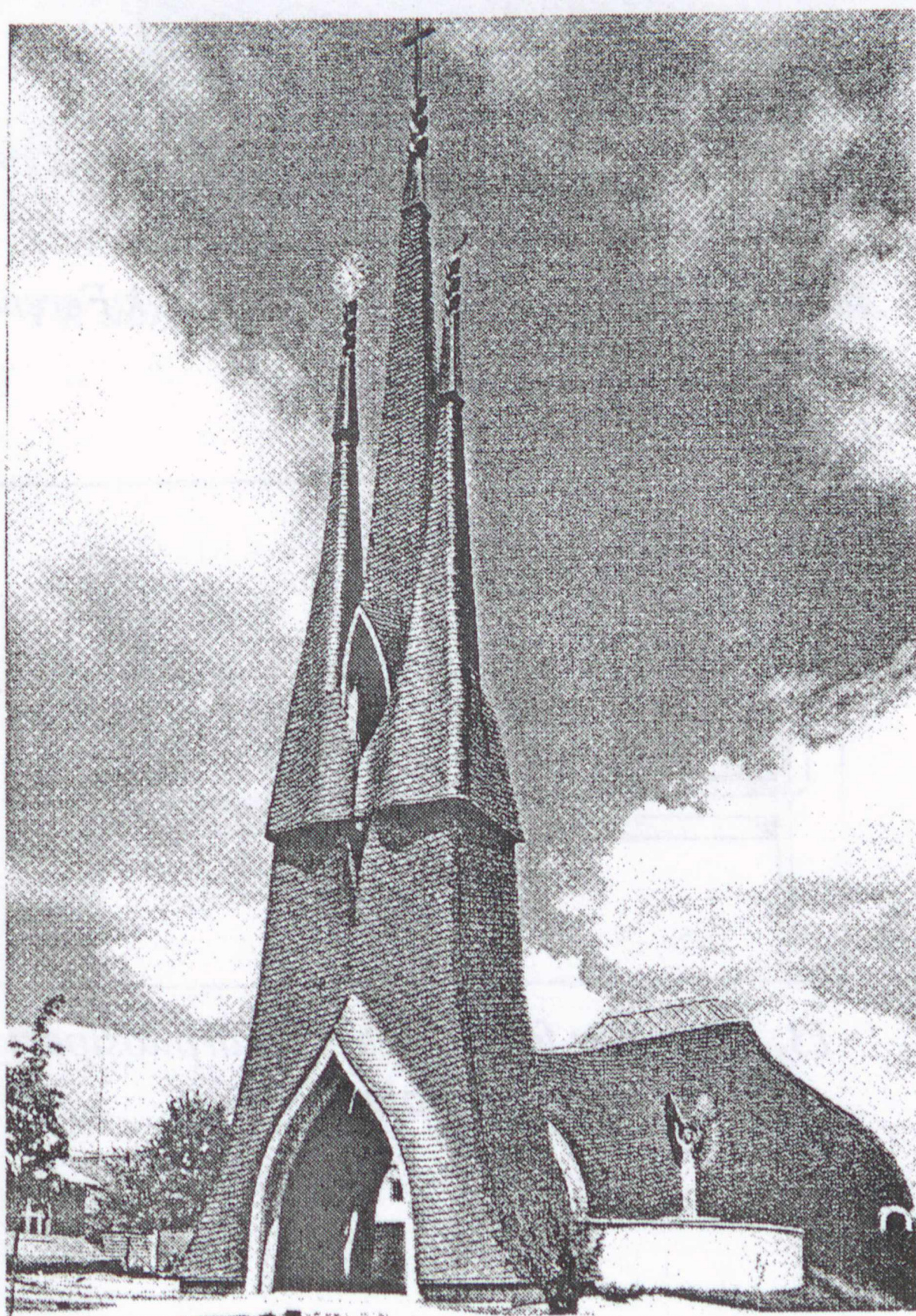

6. ábra: Furnérhámozógép (Furlem, 1960-as évek)

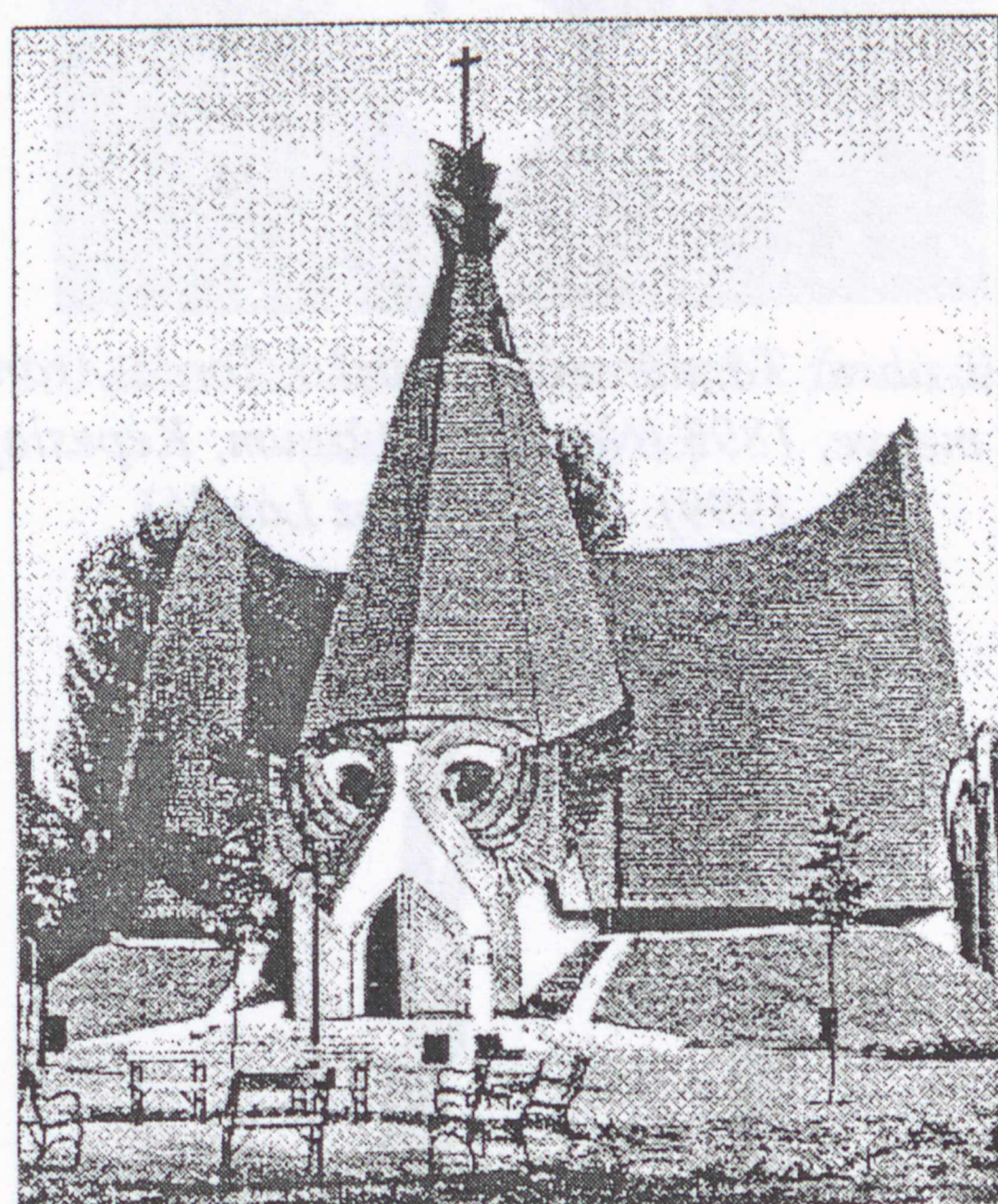

7. ábra: Barcsi Fűrészüzem

8. ábra: Paksi katolikus templom
(Makovecz Imre)

9. ábra: Siófoki (Makovecz) evangélikus
templom előlnézete

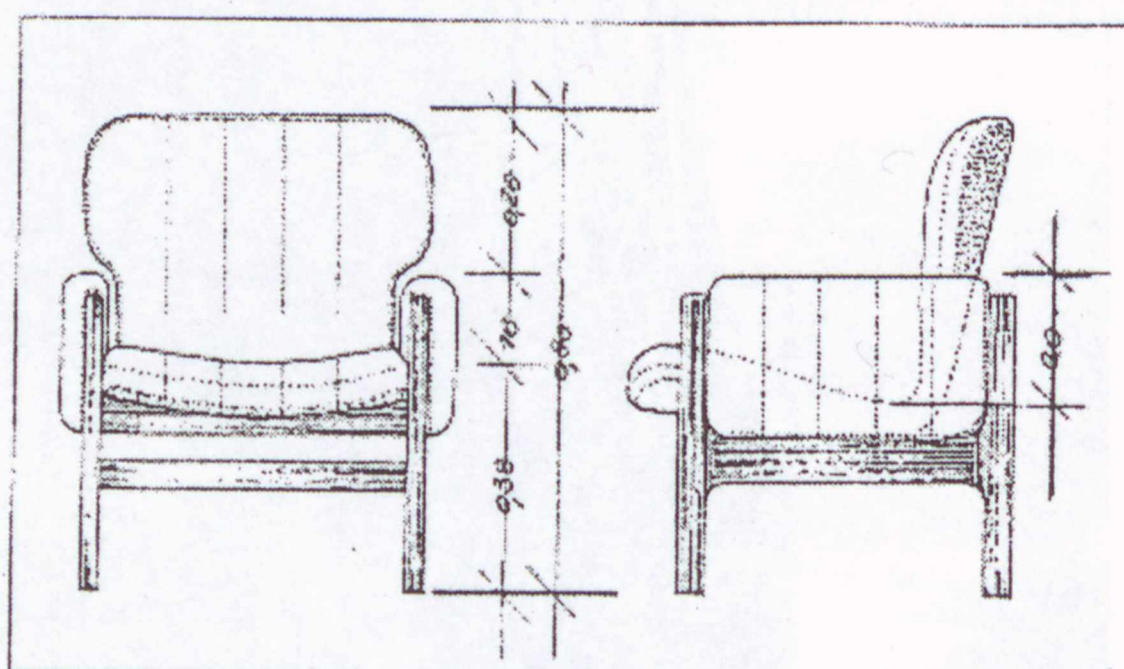
10. ábra: Támlásszék. Torockó, Torda-Aranyos megye, 1893 (Néprajzi Múzeum; Képeslap, 1999). Fotó: Roboz László)

11. ábra: Pázmándi menyecske (Orisek Ferenc)

12. ábra: A híres 14-es számú Thonet-szék (Broun, 1993)

13. ábra: Tér fotel (Szék- és Kárpitosipari Vállalat)

14. ábra: Álmodozások. Intarzia (Törőcsik Jolán)

15. ábra: Id. Lámfalussy Sándor. Intarzia (Keszthelyi Jenő)